

اشاره

سال‌هاست که محققین و دانشمندان به ترجمه قرآن کریم به صورت‌های تحت‌اللفظی، آزاد و روان، ترکیبی و منظوم همت گمارده‌اند. هیچ ترجمه‌ای از قرآن خالی از تفسیر و هیچ تفسیری بدون آشنایی با علوم قرآنی امکان‌پذیر نیست و بی‌شک اگر بخواهیم مخاطبان قرآن را از مفاهیم حیات‌بخش آن سیراب سازیم باید حتی‌المقدور روح بلند آیات را در ترجمه منعکس سازیم. هرچند این امر صددرصد تحقق نمی‌یابد، اما فنون و هنر ترجمه اگر اعمال شود می‌تواند گامی مثبت و حداکثری در انتقال مبانی وحی و اساس قرآن به فراگیران باشد.

قبلاً کتب قرآن دوره متوسطه از کتب دینی مستقل بودند، اما چندسالی است که این دو کتاب ادغام شده‌اند و در ابتدای هر درس آیاتی متناسب با مطالب همان درس آمده است که بعضی از آن‌ها ترجمه شده و ترجمه برخی دیگر با کمک معلمان به‌عهده دانش‌آموزان واگذار شده است. با توجه به این‌که ترجمه آیات در انتقال مفاهیم نقش مهمی ایفا می‌کند اما مشاهده می‌کنیم که دانش‌آموزان در ترجمه آیات درسی دین و زندگی (۱) با ابهاماتی روبه‌رو می‌شوند که می‌توان با توضیحات علوم قرآنی در ذیل آیات، کلید ترجمه و تفسیر ساده قرآنی را به آنان منتقل نمود و مشابه جدول ضرب در ریاضی یا جدول تناوبی در شیمی راه درک آیات را به فراگیران آموزش داد.

مثال ۱: در ترجمه «... اِنِّیْ اَرَاکَ وَ قَوْمَکَ فِی ضَلَالٍ مُّبِیْنٍ» انعام: ۷۴. در صفحه ۱۶ کتاب آمده است: «مسلماً من تو و قومت را در گمراهی آشکار می‌بینم.» دانش‌آموز می‌پرسد گمراهی آشکار به چه معناست؟ این امر نشان می‌دهد که ما در ترجمه به توضیحاتی نیاز داریم که کتاب از آن غافل بوده است. لذا در شرح یک سطر آیه می‌نویسیم: گمراهی عمومی ابراهیم آن‌قدر روشن و آشکار است که نیاز به دلیل ندارد.

مثال ۲: «و مَالَهُ فِی الْاٰخِرَةِ مِنْ خَلٰقٍ» بقره: ۲۰۰. کتاب ترجمه کرده: «و او را در آخرت بهره‌ای نیست.» ترجمه ساده‌تر آن این است: و او در آخرت بهره‌ای ندارد. حرف «لام» در «لَهُ» به معنای مالکیت است که در ترجمه کتاب لحاظ نشده است.

این نوع ترجمه‌های غیرمتعارف دانش‌آموز را در فهم قرآن به سختی می‌اندازد، در حالی که خداوند متعال تأکید فرموده است: «وَلَقَدْ یَسَّرْنَا الْقُرْآنَ لِلذِّکْرِ فَهَلْ مِنْ مُدْرِكٍ» قمر: ۱۷. از این سنخ اشتباهات سهوی در کتاب شریف دین و زندگی (۱) زیاد به چشم می‌خورد.

مثال ۳: در عبارت «ذٰلِکَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِیْمُ» توبه: ۷۲. در صفحه ۳۵ کتاب دین و زندگی (۱) گوشزد نشده است که

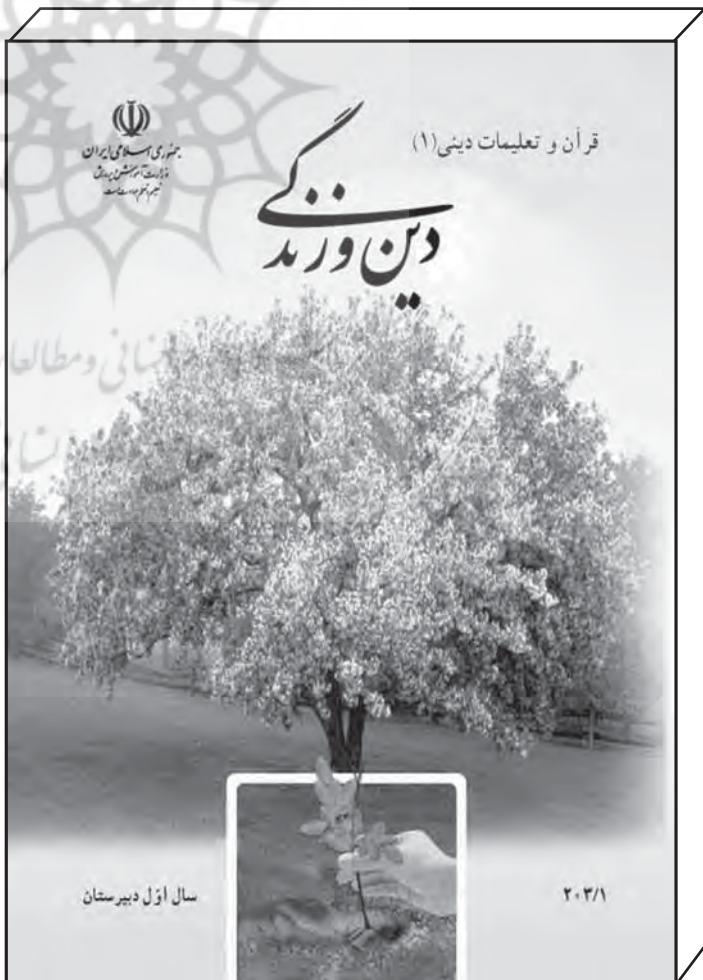
درباره «دین و زندگی»

بررسی تطبیقی ترجمه آیات کتاب دین و زندگی (۱)

مسعود رستنده

محمد جعفر شهری

دبیران دینی و قرآن شهرستان همدان

«هو» در عبارت چگونه باید ترجمه شود. بیشتر معلمان آن را معنا نمی‌کنند، در حالی که ترجمه آن لازم است. ترجمه زیبای زیر برای این عبارت پیشنهاد می‌شود: آن، خود رستگاری بزرگ است.

▲ کلیدواژه‌ها: قرآن، ترجمه های مقبول، ترجمه های غلط، کتب دینی، درک آیات، نثر قدیم، مجتبیوی، شعرانی

بررسی تطبیقی و مقایسه‌ای ترجمه آیات

از آن جایی که هدف اصلی ترجمه، آشنایی دانش‌آموزان با معنی آیات است باید اصل را بر سادگی و روان بودن جملات قرار داد. با بررسی ترجمه‌های آیات کتاب دین و زندگی (۱) و مقایسه آن‌ها با ترجمه‌های موجود قرآن کریم به این نتیجه می‌رسیم که در کتاب از ترجمه خاصی استفاده نشده و مترجمین محترم آیات را سلیقه‌ای ترجمه نموده‌اند. اکثر ترجمه‌ها خالی از اشکال است و برخی از آن‌ها ایراداتی دارند. ابتدا به بعضی از ترجمه‌های خوب و رسا، که توسط ایشان انجام شده است اشاره می‌کنیم، سپس به اشکالات سایر ترجمه‌ها می‌پردازیم.

قسمت اول: ترجمه‌های مقبول

از جمله ترجمه‌های مقبول کتاب عبارت‌اند از:

۱. در صفحه ۴۳ کتاب، آیه «مِمَّا تَنْبِتُ الْأَرْضِ» یس: ۳۶، ترجمه شده: از آنچه زمین می‌رویانند.
آقایان مکارم شیرازی، فولادوند، خواجه‌سوی، مجتبیوی، معزی، آیتی، شعرانی و مصباح‌زاده هم همین ترجمه را آورده‌اند.
۲. در صفحه ۲۳ کتاب، آیه «ثُمَّ جَعَلْنَاهُ جَهَنَّمَ» اسراء: ۱۸، ترجمه شده: آن‌گاه دوزخ را برایش قرار می‌دهیم. این ترجمه از ترجمه‌های زیر بهتر است:

(الف) آقای فولادوند: آن‌گاه جهنم را برای او مقرر می‌داریم.
(ب) آقای پورجوادی: آن‌گاه دوزخ را بر او مقرر خواهیم کرد.
(ج) آقای آیتی: آن‌گاه جهنم را جایگاه او سازیم.
(د) سپس گذاریم برای او دوزخ را.
۳. در صفحه ۲۳ کتاب، آیه «قَالَ أَتُحَاجُّونِي فِي اللَّهِ» انعام: ۸۰، ترجمه شده: گفت آیا با من درباره خدا ستیزه می‌کنید؟
این ترجمه از ترجمه‌های زیر بهتر است:
(الف) آقای الهی قمشه‌ای: گفت آیا با من در امر «خداپرستی و وجود» خدا محاجه می‌کنید؟

(ب) آقای بهرام‌پور: گفت: آیا با من درباره خدا محاجه می‌کنید؟
(ج) آقای پورجوادی: چرا درباره خدا با من جدل می‌کنید؟
(د) آقای شعرانی: آیا مجادله می‌کنید با من در خدا؟
ه) آیا درباره خدا با من مجادله می‌کنید؟
۴. در صفحه ۲۳ کتاب، آیه «وَوَكَّلْنَا نُوحًا بِأَن يَدْعُوَنَ إِلَىٰ مِلَّةِ آبَائِهِ» هود: ۶۱، ترجمه شده: ما نوح را مقرر کردیم که از پدرانش دعوت نکند به مذهب آن‌ها. این ترجمه از ترجمه‌های زیر بهتر است:

۷۵، ترجمه شده: و این چنین به ابراهیم نمایانندیم. این ترجمه از ترجمه‌های زیر بهتر است:

(الف) آقای الهی قمشه‌ای: و هم‌چنین ما به ابراهیم ارائه کردیم.

(ب) آقای معزی: و بدین‌سان نمایانندیم به ابراهیم.

قسمت دوم: ترجمه‌های مشکل‌دار
اشکالات برخی ترجمه‌های آیات کتاب را می‌توان در دو دسته بررسی نمود:

دسته اول- مقایسه ترجمه‌های کتاب با یکدیگر
این دسته ترجمه آیاتی است که با مقایسه آن‌ها با یکدیگر در کتاب به ناهمگونی ملموسی برمی‌خوریم که ذیلاً به تفکیک می‌آوریم:

ترجمه‌های مختلف از یک آیه یا یک کلمه

(الف) «الْأَخْلَاءُ يَوْمَئِذٍ زخرف: ۶۷ که در ص ۹۹ به این شکل «در آن روز، دوستان صمیمی» و در ص ۱۵۷ به این صورت «دوستان، در آن روز (قیامت)» ترجمه شده است. این عبارت را آقایان مکارم شیرازی، معزی و مجتبیوی به صورت «دوستان در آن روز»، آقایان خواجه‌سوی، پورجوادی و آیتی به صورت «در آن روز دوستان» و آقایان مصباح‌زاده و خرمشاهی به صورت «دوستان در چنین روزی» ترجمه کرده‌اند.
(ب) «بُكَرَةٌ وَأَصِيلًا» احزاب: ۴۲ که در ص ۷۱ «بامداد و شامگاه» و در ص ۱۳۵ «بامدادان و شامگاهان» ترجمه شده است.

اولی ترجمه آقای خرمشاهی و دومی ترجمه آقای معزی است. آقایان مکارم شیرازی و فولادوند به صورت «و صبح و شام» آقایان مجتبیوی، فارسی، مصباح‌زاده و شعرانی «در بامداد و شبانگاه» آقایان خواجه‌سوی و پورجوادی «بامدادان و شبانگاهان» و آقای آیتی «هر بامداد و شبانگاه» ترجمه کرده‌اند.
(ج) «فَإِنَّ ذَلِكَ مِنْ عَزْمِ الْأُمُورِ» آل عمران: ۱۸۶، در ص ۸۷ به صورت «این همان عزم در کارهاست» و «إِنَّ ذَلِكَ مِنْ عَزْمِ الْأُمُورِ» لقمان: ۱۷ در ص ۱۲۰ به صورت «این از عزم در کارهای مهم است» ترجمه شده است.

برخی از ترجمه‌های این عبارت به صورت‌های زیر هستند: فولادوند: این «ایستادگی» حاکی از عزم استوار «شما» در کارهاست. آیتی: نشان قدرت اراده شماسست. مکارم: این از کارهای مهم و قابل اطمینان است. شعرانی و مصباح‌زاده: به درستی که آن از عزم امور است. خرمشاهی: بدانید که این‌ها از کارهای سترگ است. فارسی: بی‌شک آن از اراده طلب‌ترین کارهاست، معزی: همانا آن است از عزیمت کارها.

قبلاً کتب قرآن دوره متوسطه از کتب دینی مستقل بودند، اما چندسالی است که این دو کتاب ادغام شده‌اند و در ابتدای هر درس آیاتی متناسب با مطالب همان درس آمده است که بعضی از آن‌ها ترجمه شده‌اند و ترجمه برخی دیگر با کمک معلمان به‌عهده دانش‌آموزان واگذار شده است

د) «قَالَ يَا قَوْمِ...» انعام: ۷۸ و «وَوَجَّهَ قَوْمَهُ...» انعام: ۸۰. هر دو در صفحه ۱۵ هستند، اما کلمه قوم به دو صورت ترجمه شده است: «گفت: ای مردم» و «و قومش با وی ستیزه کردند». غیر از آقای فارسی که در آیه دوم از کلمه هم‌وطنانش استفاده کرده همه مترجمینی که نامشان در این پژوهش آمده در هر دو آیه از کلمه مردم استفاده کردند.

ناهمگونی در ساختار جملات، از جمله تقدم فعل

مثال ۱. ص ۸۷: در یک خط نوشته شده: و خدا با آنان سخن نگوید و بلافاصله در خط بعد نوشته شده: و به آنان ننگرد در روز قیامت.

مثال ۲. ص ۱۱۹: تمام افعال این صفحه در آخر جمله آمدند، غیر از این جمله «اگر به پیری رسیدند نزد تو».

مثال ۳. ص ۴۳: تمام افعال این صفحه در آخر جمله آمده‌اند، غیر از دو مورد زیر:

«پاک است پروردگارت، پروردگار عزت»، «تا بخورند از میوه آن».

مثال ۴. ص ۸۶: تمام افعال این صفحه در آخر آمده‌اند. غیر از این جمله: «و کیست از جهت دین نیکوتر».

استفاده از نثر قدیم

الف). «وَلَوْ لَسَّكَ لَأَخْلَقَ لَهُمْ» آل عمران: ۷۷ که در ص ۸۷ معنی شده «آنان را بهره‌ای نیست».

آقای مکارم به صورت «آن‌ها بهره‌ای در آخرت نخواهند داشت» و آقای فارسی به صورت «آنان نصیبی در آخرت ندارند» ترجمه کرده‌اند.

ب) «فَلَنُحْيِيَنَّهٗ حَيَاةً طَيِّبَةً وَ لَنَجْزِيَنَّهُمْ أَجْرَهُمْ» نحل: ۹۷. در ص ۱۱۸ آمده «و او را به زندگانی پاک زنده بداریم و مزدشان را بدهیم».

آقای آیتی به شکل «زندگی خوش و پاکیزه‌ای به او خواهیم داد» ترجمه کرده است و سایر آقایان از نثر قدیم استفاده نموده‌اند.

ج) «مَا زُفَّنَاكُمْ» بقره: ۱۷۲ در ص ۱۷۲ معنی شده «که شما را روزی کرده‌ایم». آقای مجتبوی همین ترجمه را آورده و آقایان خرمشاهی، فارسی، پورجوادی و خواجوی «روزیتان کردیم»، آقایان فولادوند و آیتی «روزی شما کرده‌ایم» و آقای مکارم «که به شما روزی داده‌ایم» ترجمه کرده‌اند.

ترجمه‌های غلط

الف) «أَنْ يُتْرَكَ» عنکبوت: ۲. در ص ۷۲ ترجمه شده «آن‌ها را وامی‌گذارند». این فعل مجهول است اما معلوم ترجمه شده که ترجمه آقای مجتبوی هم، چنین است. آقای معزی و آیتی «که رها شوند»، آقای فولادوند «رها می‌شوند»، آقای مکارم «به حال

خود رها می‌شوند»، آقای خرمشاهی و پورجوادی «رهایشان کنند»، آقای شعرانی و مصباح‌زاده «واگذاشته می‌شوند» و آقای خواجوی «باز گذارده شوند» ترجمه کرده‌اند.

ب) «إِنَّ ذَلِكَ مِنْ عَزْمِ الْأُمُورِ» آل عمران: ۱۸۶. در ص ۸۷ ترجمه شده «که این همان عزم در کارهاست». واژه «ذلک» به «این همان» معنی شده است. آقایان فارسی، مصباح‌زاده، معزی و شعرانی از واژه «آن» استفاده کرده‌اند.

ج) «لَا الْمُتَّقِينَ» زخرف: ۶۷. در ص ۱۵۷ ترجمه شده «مگر دوستان باتقوا»، که کلمه دوستان اضافه است و تقوا معنا نشده است.

آقایان فولادوند، پورجوادی، آیتی، شعرانی، خرمشاهی، مکارم، معزی و مجتبوی «پرهیزگاران» ترجمه کرده‌اند.

اشکالات سهوی یا حرف‌چینی

الف) «كُلَّ مَخْتَالٍ فُجُورٍ» لقمان: ۱۸. در ص ۱۲۰ ترجمه شده «هر خودپسند فخر فروش»، که «را» نوشته نشده است.

ب) «وَأَصْبِرْ» احقاف: ۳۵. در ص ۸۷ ترجمه شده «پایداری کن همان طور که». عبارت «همان طور که» مربوط به قسمت بعد آیه یعنی «کما...» است.

ج) «بِأَحْسَنِ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ» نحل: ۹۶. در ص ۳۳ ترجمه شده «مطابق بهترین اعمالشان پاداش خواهیم داد». عبارت «پاداش خواهیم داد» مربوط به قسمت قبلی آیه یعنی «وَلَنَجْزِيَنَّهُمُ الَّذِيْنَ صَبَرُوا أَجْرَهُمْ» است.

دسته دوم-مقایسه ترجمه‌های کتاب با ترجمه‌های استادان پس از مقایسه و تطبیق ترجمه‌های کتاب با ترجمه‌های استادان مشخص شد اشکالات ذیل در ترجمه‌های کتاب موجود است:

برگردان ترجمه‌های نادرست از افعال

الف) «جَعَلَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا». شوری: ۱۱. در ص ۴۲ ترجمه شده

«پروردگارت که صاحب عزت است از آنچه در وصفش بگویند منزّه است» و آقای فولادوند نوشته «منزه است پروردگار تو، پروردگار شکوهمند، از آنچه وصف کنند». سایر آقایان هم کلمه «پروردگار» را آورده‌اند

«همسرانی از جنس خودتان برایتان آفرید». جَعَلَ یعنی قرار داد نه آفرید و این نوع ترجمه یک نوع بدعت لغوی است و دانش آموز را سردرگم می کند.

«جَعَلَ» در ترجمه های آقایان فولادوند، الهی قمشه ای، مکارم شیرازی، خواجهی و پورجوادی «قرار داد» ترجمه شده است.

(ب) «كُلُّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ رَهِيْنَةٌ» مدثر: ۳۸. در ص ۲۴ ترجمه شده «هرکس در گرو کاری است که کرده است». «كَسَبَ» به معنی «به دست آورد» است نه انجام کار، لذا آقای فولادوند چنین ترجمه کرده است «هر کسی در گرو دستاورد خویش است». آقایان شعرانی و مصباح زاده هم ترجمه «کسب کرده» را آورده اند.

(ج) «وَأُولَئِكَ لَهُمْ نَصِيبٌ مِّمَّا كَسَبُوا» بقره: ۲۰۲. در ص ۲۴ ترجمه شده «اینان از آنچه کرده اند بهره ای دارند». مانند آیه قبل «کسب» را به معنای انجام دادن گرفتند و «اولئك» را به معنای اینان گرفتند در حالی که آقای فولادوند چنین ترجمه کرده است «آنانند که از دستاوردشان بهره ای خواهند داشت» و آقایان شعرانی و مصباح زاده هم ترجمه «کسب کرده اند» را آورده اند.

(د) «عَجَّلْنَا لَهُ فِيهَا مَا نَشَاءُ» اسراء: ۱۸. در ص ۲۳ ترجمه شده «آن مقدار از آن را که بخواهیم به او می دهیم». مفهوم «عَجَّلْنَا» در ترجمه منظور نشده است، که آن را آقایان فولادوند «به زودی می دهیم»، فارسی «بشتاب دهیم»، خواجهی «زود دهیم»، مجتبیوی «زودش بدهیم»، معزی «بشتابیم»، آیتی «زودش ارزانی داریم»، شعرانی و مصباح زاده «تعجیل می کنیم» ترجمه کرده اند.

ترجمه های نادرست اسامی

(الف) «سُبْحَانَ رَبِّكَ رَبِّ الْعِزَّةِ عَمَّا يَصِفُونَ» صافات: ۱۸۰. در ص ۴۳ آمده «پاک است پروردگارت، خداوند عزت از آنچه وصف می کنند». ترجمه «رب» پروردگار است

با بررسی ترجمه های آیات کتاب دین و زندگی (۱) و مقایسه آنها با ترجمه های موجود قرآن کریم به این نتیجه می رسیم که در کتاب از ترجمه خاصی استفاده نشده و مؤلفین محترم آیات را سلیقه ای ترجمه نموده اند. اکثر ترجمه ها خالی از اشکال است و برخی از آنها ایراداتی دارند

نه خدا. آقای بهرام پور نوشته «پروردگارت که صاحب عزت است از آنچه در وصفش بگویند منزه است» و آقای فولادوند نوشته «منزه است پروردگار تو، پروردگار شکوهمند، از آنچه وصف کنند». سایر آقایان هم کلمه «پروردگار» را آورده اند.

(ج) «فَمَتَاعُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَزِينَتُهَا»، قصص: ۶۰. در ص ۲۴ ترجمه شده «کالای زندگی دنیا و آرایش آن است». در فرهنگ اجتماعی آرایش بار معنایی زینت را ندارد و کلمه زیور بهتر است. آقای فولادوند آورده «کالای زندگی دنیا و زیور آن است» و آقای الهی قمشه ای نوشته «متاع و زیور بی قدر زندگانی دنیا است». آقایان خرمشاهی، شعرانی و مصباح زاده کلمه «پیرایه» را آورده اند.

(د) «وَمِنْ بَلَعٍ» انعام: ۱۹. در ص ۴ ترجمه شده «و کسی که [این پیام] به او برسد». واژه «من» بهتر است به معنای «هرکس» بیاید زیرا «کسی که» ناظر به فرد و جزئی از کل است اما «هرکس» جامعه انسانی را مخاطب قرار می دهد. آقایان فولادوند، الهی قمشه ای، خرمشاهی، آیتی، فارسی، خواجهی و بهرام پور ترجمه «هرکس» را آورده اند.

(ه) «قَالَ يَا قَوْمِ أَتَىٰ بَرِيءٌ مِّمَّا تَشْرِكُونَ»، انعام: ۷۸. در ص ۱۵ ترجمه شده «گفت: ای مردم، من بیزارم از آنچه برای خدا شریک قرار می دهید». در این آیه کلمه قوم به مردم ترجمه شده در صورتی که «ناس» به معنای مردم است نه «قوم». آقایان فولادوند، مکارم شیرازی، مجتبیوی، فارسی، آیتی، خواجهی و پورجوادی «ای قوم من» معنی کرده اند و آقایان شعرانی، معزی و مصباح زاده «ای قوم» معنی کرده اند.

ترجمه های نادرست حروف

(الف) «تَسْلَخُ مِنْهُ النَّهَارَ فَاذَاهُمْ مُظْلِمُونَ» یس: ۳۷. در ص ۴۴ ترجمه شده «روز را از آن می گیریم و آن گاه آنان در تاریکی فرومی روند». «ذا» در این جا «ذای» فجائیه است و باید به معنی ناگهان ترجمه شود. آقای فولادوند نوشته «روز را [مانند پوست] از آن بر می کنیم و به ناگاه آنان در تاریکی فرو می روند». آقای الهی قمشه ای آورده «ما چون [پرده] روز را از آن برمی گیریم، ناگهان تاریکی آنان را فرامی گیرد». آقای مکارم شیرازی ترجمه کرده «ما روز را از آن برمی گیریم، ناگهان تاریکی آنان را فرامی گیرد». آقای فارسی از کلمه «به ناگاه» و آقایان معزی و پورجوادی از کلمه «ناگاه» استفاده کرده اند.

(ب) «وَسِعَ رَبِّي كُلَّ شَيْءٍ عِلْمًا» انعام: ۸۰. در ص ۱۵ ترجمه شده «دانش پروردگار من هر چیز را فراگرفته است». طبق قاعده، اگر «کل + مِ» باشد «هر» ترجمه می شود و اگر «کل + ال» باشد «همه» ترجمه می شود. آقای فولادوند ترجمه کرده «علم پروردگارم به هر چیزی احاطه یافته است». آقای فارسی نوشته «دانش پروردگار من بر همه چیز احاطه دارد» و نیز آقایان مجتبیوی، معزی، مصباح زاده، آیتی، شعرانی، و مکارم شیرازی، عبارت «همه چیز را» آورده اند.

